НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Наукова робота

«МІГРАЦІЯ СІЛЬСЬКОЇ МОЛОДІ ДО МІСТА ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА ТРАНСФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА»

ГУБЕЛАДЗЕ ІРИНА ГУРАМІВНА
кандидат психологічних наук, науковий співробітник
лабораторії психології мас і спільнот
Інституту соціальної та політичної психології НАПН України

Актуальність

На сьогодні надзвичайно гостро в Україні стоїть проблема соціально-психологічної адаптації сільських молодих мігрантів до нових умов життя у містах, до цінностей і соціальних норм нової спільноти. Ця група молоді потребує особливого соціально-психологічного супроводу, оскільки сам факт міграції актуалізує загострення психічних комплексів і може призводити до переживання кризи ідентичності. Особливо актуально стоїть проблематика не розробленості психологічних механізмів трансформації соціальної ідентичності і практичних заходів щодо попередження і подолання кризи ідентичності та адаптації у новому середовищі.

Ключовим чинником, що спонукає сільське населення мігрувати у місто, є гостра незадоволеність своїм матеріально-фінансовим станом. Однак ця проблема не тільки соціально-економічного характеру. Часто в її основі криються саме соціально-психологічні детермінанти.

Суспільна значущість порушеної проблеми в поєднанні з її недостатньою теоретичною і практичною розробленістю як у вітчизняній, так і в зарубіжній психологічній науці обумовили актуальність виконаної наукової роботи.

Мета

- визначити соціально-психологічні засади міграції сільської молоді до міста та розробити ефективні методи попередження негативних наслідків міграції та оптимізації процесу адаптації сільського населення у місті.

Наукова новизна (1)

Вперше:

- розроблено концептуальну модель трансформації соціальної ідентичності молоді сільського походження в міській спільноті
- виявлено особливості та структуру соціальної ідентичності сільської і міської молоді
- розкрито психологічний зміст трансформації соціальної ідентичності молоді сільського походження в міській спільноті та виокремлено її стадії.
- наведено авторське розуміння поняття психологічного механізму трансформації соціальної ідентичності
- визначено психологічні механізми трансформації соціальної ідентичності, розкрито їхню суть та показано, як ці механізми функціонують у різних соціально-демографічних групах молоді.
- доведено, що актуалізація/ деактуалізація означених механізмів впливає на можливі процеси адаптації сільської молоді в місті, конструювання нею власного життєвого шляху.
- окреслено напрями і форми роботи, що має на меті як запобігання можливій дезадаптації колишнього сільського мешканця, так і подолання негативних наслідків дезадаптованості.
- визначено соціально-психологічні чинники узвичаєння бідності в сільському і міському середовищі, а також мешканцями міст сільського походження.

Наукова новизна (2)

- було доведено, що під впливом досліджуваних механізмів відбувається переконструювання соціальної ідентичності сільської молоді, яка мігрувала до міста, насамперед територіальної, етнічної ідентичності і самооцінки.
- визначено образи сільської і міської молоді, а також жителів міста. Зафіксовано істотну зміну уявлень молоді сільського походження, яка планує жити в місті, про міську спільноту та її мешканців, що пов'язано з невідповідністю між очікуваннями переселенців і реальною ситуацією, з якою вони зустрічаються у місті.

Поглиблено і уточнено знання щодо:

- визначення трансформації соціальної ідентичності.
- соціально-психологічних чинників, що спонукають молодь переїжджати в місто.
- умов, на які орієнтується молодь у плануванні свого життя.
- основних стратегій соціально-психологічної адаптації сільської молоді в місті, які формуються на основі функціонування досліджуваних механізмів трансформації соціальної ідентичності у різноманітних конфігураціях.
- міграції до міста як спроби долання незадовільного матеріального стану в сільському середовищі.

Практичне значення (1)

Основні теоретичні положення та сформульовані за результатами дослідження висновки успішно застосовуються при:

- розробці програм ефективного прогнозування і методів попередження негативних наслідків міграції, а також сприяння оптимізації процесу адаптації та інтеграції молоді сільського походження до міської спільноти, самореалізації особистості в нових умовах;
- реалізації програм соціальної політики і соціальної роботи із сільською молоддю;
- використовуються у роботі практичних психологів ВНЗ та сільських шкіл;
- розробці соціально-психологічних тренінгів різної спрямованості.

Впроваджено у навчально-виховну роботу вищих навчальних закладів і використанні для доповнення змісту курсів із соціальної психології, практичної психології, психологічних практикумів, соціальної роботи тощо.

Практичне значення (2)

Розроблено і впроваджено програми двох тренінгів:

- **«Соціально-психологічного тренінгу конструювання власного майбутнього» (для сільських старшокласників);**
- **«Тренінг соціально-психологічної адаптації студентів сільського походження до міського середовища».**

Зроблена і представлена підбірка методичного інструментарію для емпіричного вивчення соціальної і особистісної ідентичності, що безумовно є цінним для подальших наукових пошуків інших науковців у сфері соціальної ідентичності з огляду на відсутність такого інструментарію у вільному доступі.

Модель трансформації соціальної ідентичності сільської молоді в міській спільноті

Вибірка та етапи дослідження

(загальна вибірка - 1912 осіб)

Перший етап – 953 особи

1 підетап	114 осіб молодого віку різного соціального статусу	Визначення характерних рис сільської і міської молоді
2 підетап	148 першокурсників	Відбір методик для вивчення соціальної ідентичності
3 підетап	93 старшокласники сільських шкіл	Визначення чинників міграції сільської молоді до міста
4 підетап	100 студентів 1 та 5 курсів сільського походження	Відбір методик для визначення психологічних механізмів
5 підетап	498 молодих людей віком від 15 до 25 років	Визначення психологічних механізмів трансформації соціальної ідентичності

Методики першого етапу

- Статуси ідентичності (Дж. Марсіа);
- Стратегії захисту ідентичності (Г. Брейкуел);
- Інтерв'ю за статусом ідентичності;
- Тест Его-ідентичності;
- Опитувальник інтерперсонального діагнозу (Т. Лірі);
- Модифікований варіант семантичного диференціала.

Вибірка та етапи дослідження

Другий (експериментальний) етап - 213 студентів та 20 експертів

1 підетап → 20 експертів в галузі соціальної психології → Визначення відповідності текстів до змісту досліджуваних механізмів

2 підетап → 213 студентів 2-3 курсів сільського походження → Визначення сфер соціальної ідентичності, які виявляють чутливість до дії досліджуваних механізмів

8 експериментальних груп | **1 контрольна група**

актуалізація одного з психологічних механізмів	відсутній експериментальний вплив

Методика: Статуси ідентичності (Дж. Марсіа)

Експериментальний вплив – актуалізація одного з психологічних механізмів із застосуванням активних форм групової роботи

Незалежна змінна – психологічний механізм

Залежна змінна – компоненти соціальної ідентичності

Вибірка та етапи дослідження

(загальна вибірка - 1912 осіб)

Третій етап – 726 осіб

1 підетап → 302 особи

Визначення показника прибутку на одного члена родини залежно від місця проживання та народження людини; визначення залежності між об'єктивним і суб'єктивним показником бідності

2 підетап → 424 особи

Визначення соціально-психологічних чинників узвичаєння бідності як стилю життя та стратегії її долання у сільському і міському середовищі

Методики третього етапу

- Питальник «Психологічне тяжіння до бідності» В. Васютинського;
- Опитувальник інтерперсонального діагнозу Т. Лірі;
- Методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймонд (СПА);
- Опитувальник «Стратегії економічної поведінки» А. Максименка;
- Методика «Суб'єктивний економічний добробут» В. Хащенко;
- Методика «Діагностика стратегій імпунітивної поведінки в складних ситуаціях».

Основні публікації

- Одноосібна монографія **«Сільська молодь у місті: пошук ідентичності»** (2015 р.)
- 2 параграфи колективної монографії **«Соціальна психологія бідності»** (за ред. В. Васютинського, 2016 р.):

- **«Соціальна-психологічна характеристика економічного самовизначення сільського і міського населення»,**
- **«Психологічні особливості узвичаєння бідності та адаптації до неї в сільському і міському середовищі»**

- 22 публікації, у тому числі 2 англійською мовою

Основні положення

Спільні риси сільської і міської спільнот:

- територіальність
- виконання спільних соціально-культурних функцій

Відмінності:

- розміри території і густота населення
- його динаміка і мобільність
- гетеро/гомогенність громади
- ступінь структурної диференціації в спільноті та функціональної взаємозалежності її членів
- формальність інтеграції людей у громади
- контактність і комунікабельність членів спільноти
- згуртованість громади
- відкритість до всього нового
- Сільське населення сприймає бідність як норму, звичний спосіб життя, а прагнення до збагачення часто піддає негативній оцінці. До бідних ставляться з жалістю, розумінням, пропонують їм допомогу. У міському ж середовищі бідні частіше опиняються в соціальній ізоляції, їх сприймають як вигнанців, ставляться до них радше з осудом.

Трансформація соціальної ідентичності

- це психологічно опосередковане переконструювання компонентів соціальної ідентичності в результаті впливу на людину різних чинників із метою збереження балансу та сталості в структурі особистості.

Психологічні механізми трансформації соціальної ідентичності

наявні в психологічній організації особистості функціональні способи зміни сутності та змісту когнітивних, афективних, поведінкових компонентів соціальної ідентичності, у результаті яких актуалізуються одні і деактуалізуються інші сфери соціальної ідентичності, змінюється їхня ієрархія і режим функціонування.

Провідні психологічні механізми трансформації соціальної ідентичності:

- Ідеалізація власної групи
- Деідеалізація власної групи
- Активне залучення
- Групова деідентифікація
- Ідеалізація образу Я
- Деідеалізація образу Я
- Конфронтація
- Конформізм

Означені механізми функціонують на **двох стадіях:**

1. активніше діють ***ідеалізація власної групи, групова деідентифікація, ідеалізація образу Я та конфронтація.*** Це зумовлює інтенсивні прояви Інгрупового фаворитизму та аутгрупової дискримінації.

2. діють ***деідеалізації власної групи, групової деідентифікації, активного залучення, ідеалізації образу Я, деідеалізації образу Я***. У результаті посилюється інтеграція молоді сільського походження в міську спільноту та її самовизначення в міському соціумі.

Психологічні відмінності між тяжінням до бідності мешканців міських і сільських спільнот

- вища готовність жителів міста до подолання власної пасивності;
- більша вираженість компенсаторної поведінки в міських бідних;
- краща адаптованість мешканців села до передбачування в бідності;
- сильніша екстернальність селян у поясненні причин бідності;
- вищий рівень конформізму сільських бідних.

Психологічні особливості бідних містян сільського походження (1)

- доволі позитивно оцінюють себе та свої риси, схильні до егоцентризму і мають низький рівень самокритичності
- критичні і вимогливі до інших
- важливим є схвалення і прийняття з боку оточення (уникання або запобігання соціальній ізоляції)
- досить високий рівень адаптованості та емоційного комфорту
- розраховують як на себе, так і на підтримку з боку сім'ї
- мають ділові, практичні риси: обмірковують і планують власні дії.
- багато працюють, але при цьому бувають зневіреними у власних силах та можливості досягти результату.
- легко переходять до пасивних стратегій очікування, зволікання та уникання проблем у складних фінансових ситуаціях.
- схильні до демонстративної афіліації: не соромляться почуттів, а відверто їх показують
- зорієнтовані на здобуття освіти та прагнуть самовдосконалення
- дбають про матеріальний прибуток, ніж кар'єру

Психологічні особливості бідних містян сільського походження (2)

- нижчий рівень економічного оптимізму і вищу фінансову депривованість
- вища моральна девіантність в умовах матеріальної недостатності сприяє формуванню відповідного стилю життя
- чим нижче фінансовий статус мігранта (за суб'єктивним показником), тим вище рівень його екстернальності, неприйняття себе та критичності до інших, гострішим є переживання емоційного дискомфорту, що впливає на рівень його адаптації/дезадаптації у новому середовищі
- найвищий рівень здатності до планування свого життя, вони ретельно обмірковують свої подальші дії і кроки, планують і аналізують щоденні і перспективні справи.
- доволі обережні приймаючи важливі рішення і не схильні до поспішності і необміркованості. Очевидно надшвидкий темп міського життя вимагає впорядкованих, контрольованих і чітко продуманих дій, інакше багато часу буде витрачатися неконструктивно і неефективно. Для цього людина має планувати свій час, чітко продумуючи деталі. Однак їхні плани на майбутнє дуже смутні і розмиті, вони погано уявляють свою найближчу перспективу.

Психологічні особливості бідних містян сільського походження (3)

- вищий рівень відповідальності за свої слова і вчинки, уміння брати відповідальність на себе, а не покладати її на інших. Вони чітко зорієнтовані на матеріальний прибуток на противагу професійному зростанню.
- обговорюють свої фінансові проблеми з іншими, що виконує психотерапевтичну функцію, оскільки у такий спосіб вони намагаються вербалізувати свої переживання щодо незадовільного матеріального стану та співвіднести себе і свій рівень добробуту з іншими представниками спільноти.
- обережність у ризику, що пов'язана з недовірою і підозрілістю до оточення, а також з униканням проблеми через втечу у світ фантазій та ілюзій. Наявність смутних і розмитих планів, небажання щось змінювати через страх втратити те, що є,
- недовіра до оточення є однією з причин незадовільного матеріального стану містян, які мігрували з сільської місцевості.